

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на София Симеонова Ангелова

Philosophy of Translation: Between the Literal and the Interpretation

от доц. д-р Димка Гичева-Гочева, ФФ,

СУ „Св. Климент Охридски“

От биографичната справка за образованието, преподавателската работа, преводаческата и редакторската дейност на г-жа София Ангелова, можем да се уверим, че тя е филолог-полиглот, преподавател по английски език в ТУ - София и гост-преподавател в университетите в Нотингам и Единбург. Тя е и добре позната на интелигентните читатели у нас: преводачка е на сериозни философски и богословски произведения, при това не от един, а от няколко езика.

Тя е изучавала и работи с английски, немски, френски, руски, но и с норвежки и испански. Завършила е специалност Английска филология през 1993 г. в СУ „Св. Климент Охридски“, като по време на следването си е изучавала като втора специалност Немска филология, а също и испански като втори западен език. От дипломирането си досега трудовата ѝ биография е свързана с ТУ – София, като от 2011 г. е и ръководител на секцията по английски език към Департамента по чуждоезиково обучение и приложна лингвистика в него. Тя е сред малкото преводачи у нас, които се изявяват еднакво добре в няколко различни амплоа: на специализирана философска и на богословска, но и на художествена литература, при това и от руски, и от английски, и от френски език. Сред преведените от нея автори са Лешек Колаковски, протопрезвитер Александър Шмеман, митрополит А. Сурожки и писателят-нобелист Жорж Бернанос.

От януари 2014 г. до февруари 2017 г. е редовна докторантка към програмата „Философия с преподаване на английски език“ във ФФ с научен ръководител доц. д-р Веселин Дафов. Всички необходими изпити и дейности по време на докторантурата са извършени успешно и в срок.

По отношение на дисертацията ѝ: има два начина за представяне на една водеща теза в дисертационна работа. Единият начин е твърдението да се постави категорично още в началото и след това в хода на изложението към него да се прибавят нови и нови аргументи, както и да се опровергават контрааргументите, изказани от други изследователи

относно заявеното твърдение. Другият начин е в началото само да се очертае добре проблемът, но да се работи с една предпазливо изказана работна хипотеза, която да се усилва в детайлно проучване и обосноваване все повече и повече с всяка следваща част, а разгърнатото и аргументирано собствено виждане да се постави пред читателите в заключителната част, така както става в едно симфонично произведение. Първият начин бих сравнила със заковаването на тезиси върху врата, а вторият – с композирането на полифонична творба с класическа четиричастна структура. Дисертацията на София Ангелова е написана като симфония. Темата се чува в началото, води читателя през цялото изложение, но най-силно прозвучава във финалните акорди, в последната четвърт на текста.

Още от заглавието е ясно, че в тази дисертация ще се търси философията на мярата при превеждането – мярата, която се намира някъде между буквалното и интерпретативното. Но къде точно е това някъде и как ще бъде открито?

Въведението картографира полето на изследването. Като гранични стълбове на отграничаването му са посочени важни тези от произведения на Шлайермахер, Роман Якобсон, Ханс-Георг Гадамер, Ханс Вермеер, Мери Снел-Хорнби, Джордж Стайнър. Представена е една нагледна таблица на биполярното осмисляне на превода при св. Йероним, Шлайермахер, Иржи Леви, Юджийн Найда, Гидеон Тури, Пол Нюмарк, Лоурънс Венути, Кристиане Норд и Джулиан Хаус (с. 7 и 8). Много голямо достойнство на дисертацията, което се забелязва още в първата ѝ въвеждаща част, е максималната концентрираност, стегнатост и синтезираност на представяните четири теоретични парадигми: дескриптивният подход, основаващ се на понятието за еквивалентност; функционалистският; историко-дескриптивният и херменевтичният. Не ще и дума, за мен особено интерес предизвиква краткото, но точно позоваване на дилемите при осмислянето на езика: от една страна в Платоновия *Кратил* и от друга, в Аристотеловите *Толика* и *За тълкуването*, не само в увода, но и по-нататък в текста с. 30 и сл. съответствието и респективно, възможността на/за преводимостта или несъответствието и следващата от него принципна непреводимост. Симпатиите на София Ангелова към херменевтичния подход се засилват с описанието на разновидностите, които предлагат Стайнър (херменевтика на доверието) и Жак Дерида (херменевтика не на деконструкцията, а на клетвата!) (с. 16-17). Много

уместно е избягването на обсъждането в детайли на въпроси, които клонят към безкрайност, като например: какво е език или що е езикът? На последната страница от въведението (с. 20) са посочени шест стъпала, по които текстът ще се изкачи до диалектиката на буквалното и тълкувателното при превеждането. 1. Въвеждане на работна дефиниция за превод; 2. Очертаване на собствената територия на превода и установяване на начините, по които буквалността и тълкуването се отнасят към включването или изключването от нея; 3. Установяване на отношението между буквалистичността и интерпретирането по отношение на възможността на превеждането; 4. Изследване на подходящи примери от реални преводачески практики; 5. Преглед на специфични преводачески ситуации, от които става ясно какво улеснява или пречатства достигането на вярност спрямо авторовото послание при превеждането; 6. Дискутиране на автентичната преводаческа ситуация и отнасянето ѝ към диалектиката на отношенията между буквализъм и интерпретиране.

Първата глава е подразделена на няколко части и в първата от тях се предлага работна дефиниция на превода. Преводът, както и езикът трудно се поддават на дефиниране, но за да се стигне до някакво определение в тази работа, се правят няколко важни уточнения: 1. Че обхватът на търсеното определение ще е само върху междуезиковия превод; 2. Преводът ще бъде разглеждан като интермедиация, а преводачът – като трета страна, като посредник/медиатор; 3. Преводът се осъществява върху хюпокейменона на чуждоезиков текст; 4. Актът на превеждане е действие на разбиране и изразяване на първоначалния текст по един не-чужд начин. На 29 с. се очертава точката на оттласкване, по-скоро интуицията, а не определението за превода като интермедиация, която включва схващането и изразяването на чуждоезиковия текст по един не-чужд начин.

В следващата част се очертават границите на територията на превода: отново чрез Платон и Аристотел, но и чрез Кант и Хердер, Хумболт и Шлайермахер, Лео Вайсгербер, Сапир и Уорф, граматичите от Пор-Роял и Ноам Чомски, Ортега-и-Гасет, и накрая, но най-важното: съпоставка между теориите на шотландския писател и преводач Александър Фрейзър Тайтлър в произведение от 1790 и нашата съвременничка Мери Снел-Хорнби (с. 39-41).

Част трета, четвърта и пета от първа глава дефинират два гранични казуса, а част шеста извежда техните импликации: първият случай е превеждането на текстове, които допускат пълна буквализация, а вторият случай е превеждането, което изисква пределна интерпретативност. В единия случай екстремумът се достига при шифрирането и кодирането, респективно при дешифрирането и декодирането, а във втория абсолютният предел е превеждането на поезия. Посочени са много любопитни примери с преводи на стихотворения от Оскар Уайлд, Джеймс Джойс, Пол Целан, Велимир Хлебников. В този раздел дисертацията може да бъде много полезна не само на философите, но и на теоретиките на литературата, особено в анализа не само на превеждането, но и на същината на крайно формалистични експерименти със словото каквито са т.нар. кланг-поези/звукова или звукоподражателна поезия, „заум“-ната, сиреч поезията „отвъд разума“ и на т.нар. летризм.

Изводът, който се прави на с. 63-65 от двата казуса е, че в единия от тях имаме текстове на псевдо-език, чието предаване е чисто синтактична дейност по заменянето на едни знаци с техни еквиваленти в един предварително дефиниран и затворен набор от знаци, които имат експлицитно договорено значение. В другия случай и на другия полюс са текстовете на изкуствено създадени езици, изтъкани от смътни и непроницаеми неологизми, които имат само експресивно-асоциативна функция и никакъв рационализируем консенсус по отношение на значението им. Ето затова като възможен обект на превеждането се очертават текстовете, написани на естествени езици, защото те не са ограничени като обем, а са набор от хетерогенни знаци. Те не са по необходимост експлицитно и недвусмислено дефинирани, но все пак предполагат някаква степен на имплицитно съгласие от страна на онези, които ги употребяват. До този важен концептуален момент се достига чрез виртуозен с проникновеността си, ултракондензиран като съдържание, но малко хаотично изложен низ от осмислени референции към Кант, Хегел, Сосюр, Ролан Барт, Дерида и Лиотар. Под хаотичен имам предвид това, че анализът би могъл да подпомогне читателя повече, ако тези автори бяха хронологично представени, а не в обратнотронологичен порядък – от Лиотар назад към останалите. Това впечатление, обаче, може да е следствие от моята професионална деформация на историчка на философията.

Втората глава на предложения дисертационен труд изследва дихотомията буквално-интерпретативно при превода на свещени и светски текстове. Поставянето на проблема в контекста на европейската култура разчита на солидно осмислен прочит на анализите на Гьоте и Драйдън, което е отлично визуализирано в таблица на с. 70. Преводът на свещените текстове е във фокуса на втора част на тази глава, като се прави съпоставка между почти пълната непреводимост на Корана и много по-поддаващите се на превод текстове на Свещеното Писание на Стария и Новия завет. По отношение на написаното за непреводимостта на Корана съм професионално неподготвена, но следващата част – за буквалното и и тълкувателското превеждане на Библията споделям напълно. Отново в прегледни таблици на с. 87, 88, 89 и 91 са съпоставени различни преводи на книгите на Иезекиил и Йов, и на Давидовите псалми от *Стария завет*, както и на *Евангелието от Матей*. На с. 93 виждаме резултатите от едно проучване за степента на разбираемост и за годините на формално образование, които са необходими за осмисляне на посланието. Буквалистичните преводи според това изследване са по-трудни за четене и изискват почти тройно по-дълъг срок на обучение, за да бъдат разбрани, а интерпретативните са както по-проницаеми, така и по-близки до умовете и сърцата на по-ниско образовани хора. Следващото подразделение на тази част достига до 4 важни извода на с. 97 и 98, от които най-съществен според мен е този, че буквализмът и тълкуването не могат и не бива да бъдат разделяни при нито едно превеждане и че междуличностното насочване и аспекта на общностност са неразделна част от него. Абсолютно консервиране на първоначалното послание и универсалната, общочовешка разбираемост са помирени, както свидетелства хилядолетната традиция на превеждането на Библията.

Следващата част на тази глава се занимава с превода на светски текстове. Дадени са примери за:

- свободно превеждане, достигащо почти до преразказване, а не до превод;
- за автопревеждане: Самюел Бекет и Владимир Набоков;
- и за обратни преводи на преведени от самите автори текстове.

Обстойно е представен случаят на т.нар. „образцов“ с преданността си превод: най-хваленият преводач – Грегъри Рабаса, който е превел *Сто*

години самота на Маркес така, че авторът харесвал много повече английския превод от собствения си испански оригинал. Друг много любопитен случай е примерът за тандемното превеждане от двама преводачи, за всеки от които единият език е роден – съпрузите Ричард Пивиър и Лариса Волохонски, но от посочените цитати на техните несполуки при превеждането на Достоевски, Чехов и Толстой на английски, колегата Ангелова прави убедителното заключение, че този преднамерен буквализъм при превеждането дори на идиоми, фразеологизми и крилати фрази е по-скоро неуспех.

Концептуализирането на буквализма при превеждането става особено интересно и аргументирано в следващата част, когато в центъра на вниманието на колегата попадат схващанията на Валтер Бенямин, отново на Стайнър, Ортега-и-Гасет и Гадамер, и отново на Набоков, но този път като преводач не на самия себе си, а на Пушкин.

Както бе казано и в началото, собствено авторската теза се разгръща в последната четвърта част на работата – от с. 120 до 150, от заключението и обобщението на втора глава и в цялата трета глава до последната страница на дисертацията. Това, което показва интелектуалната зрялост и смелостта на колегата се чете точно на тези 30 страници, в които тя ни казва не само къде е мярата между буквалното и интерпретативното; какво е превеждането и разбирането според нея; откъде започва и докъде достига преводимостта; кои са причините за непреводимостта и кои са мостовете към споделянето на смисъл от един език на друг с посредничеството на преводача. Тя ни казва и философства от себе си за превода и за езика, за неговата истинска същност и за благословието на мистично озарената, на посветената преводаческа работа, която не просто предава послание от един език на друг, но и свързва хората в единството на логоса.

В заключение: дисертацията на София Ангелова *Философията на превода – между буквалното и интерпретацията* е солидно промислен текст, който очертава една философска позиция към проблема, която бих нарекла християнска херменевтика. Проблемът е обсъден лаконично, сбито, много ерудирано и пределно концептуализирано. Английският език е превъзходен. Последно, но най-важно: това е не просто учена работа, написана за получаване на образователната и научна степен *доктор*, но и философски текст със силно авторово послание и своя теза за езика и превода.

Авторефератът е в обем от 28 страници, като представя точно и вярно съдържанието на дисертацията, както и отговаря писмено на някои от въпросите, поставени при обсъждането на текста на заседанието на катедрения съвет на катедрата по Философия на 20 ноември 2017 г.

Имах забележки от технически характер към предишната версия на текста: тук-там липсващи курсиви на заглавия на произведения и на изрази на латински и подобни. Във финалния екземпляр, представен за процедурата по публичната защита, тези несъвършенства са отстранени.

По темата на дисертацията София Ангелова има две публикации в *Sophia Philosophical Review*.

Всичко това ми позволява да гласувам убедено и да призова колегите от научното жури да гласуват с „да“ за присъждане на образователната и научна степен ДОКТОР на София Симеонова Ангелова.

София, 15 февруари 2018 г.

доц. д-р Димка Гичева-Гочева